

НРАВСТВЕНИТЕ ПОВЕЛИ В ПОСЛАНИЯТА НА СВ. АПОСТОЛ ПАВЕЛ —
НОРМИ, ПРИЕЛИ ОБЛИКА НА ПОЗИТИВНО ПРАВО

Мария Дончева

MORAL ORDINANCES IN THE MESSAGES OF ST. PAUL THE APOSTLE —
NORMS THAT ADOPTED THE APPEARANCE OF POSITIVE LAW

Maria Doncheva

Abstract: The issue to what extent religious regulation, which possesses its own specific mechanisms for implementation, is one of the ways for social regulation, is a live question with a view to the specifics of operation and prestige of both law and religion. Scientific and theoretical interest in this issue is growing especially at this moment when Europe is facing the challenge to cope with the difference between two world religions under the conditions of religious pluralism.

Key words: positive law, moral, religion, St. Paul the Apostle, moral ordinances

Като културни компоненти правото, моралът и религията се явяват символи на духовният стремеж на всеки отделен индивид към доброто и справедливото. Всепризнато и доказано е, че моралните норми представляват част от религията. От своя страна нормите на морала придобиват валидност, посредством закрепянето им в позитивното право.

В продължение на много векове религията е била основен регулатор в обществените отношения. Взаимодействайки си с почти всички области от човешкия живот тя изпълнява своите социални функции. Религията е човешко дело и по тази причина е свързана със социологията, икономиката, философията, политиката и правото. Тя е факт от социалния живот и компонент от културата на дадена общност, и като такъв има определяща роля в отношенията между хората и народите по света, особено в днешния плуралистичен свят. Още от началните етапи на формиране и развитие на почти всички съвременни правни системи се разчита на теологични източници.

Преосмислянето на ролята на религията в общественото развитие на съвременния свят е свързано както с процесите на модернизация, глобализация и политическата обстановка в съответните държави, така и с религиозното съзнание на хората към настоящия момент.

Безспорен е фактът, че религията е културно-исторически и социален феномен, свързан

с историческото развитие на цивилизования свят. Правото, както и религията, отразява нивото на развитие на обществото, то регламентира различните отношения в живота на хората както от страна на морала, така и от страна на закона. В религията моралът не заема отделно място, а я пронизва от всички страни. Тя винаги е оказвала силно влияние върху човешкото съзнание, а моралните норми, заложили като религиозни императиви, се ползват с голямо уважение сред явяващите.

Религията притежава уникални свойства – да обединява и разединява, да сътворява, а след това да разрушава, да подклажда бунтове и войни и съответно да ги потушава, да въздейства по един свойствен само на нея начин върху психиката на масите, да бъде лидер, и едновременно с това роб. Тъй като религията предшества правото, тя оказва съществено влияние върху неговото формиране и развитие. В много отношения и исторически събития, нейната сила се издига над тази на правото, защото тя учи, че без Божията милост не може да се приложи законът. Затова човечеството от древни времена е възприело нейният модел, който е доказал, че работи и го е заложил в правото. Идеята за върховенството на закона, превъплъщава тази за божие то всемогъщество, защото хората имат нужда от водач, от път, който да следват и от организирано общество, в което да получават блага, за да задоволяват своите нужди. А правото е именно това – то дава и огра-

ничава, но без да обещава нещо невидимо или духовно. То е тук – на земята и последиците от спазването или несъобразяването с неговите повели са резултатни. Правото също има дух, както и религията, и това е духът на справедливостта.

Анализирайки отношението между морала и религията неизбежно се преминава през етап, в който религията се разглежда през призмата на морала. Стремещт към определяне на ценността на човешката личност обуславя тенденцията тези две явления да се анализират заедно и в единство, защото религията в никакъв случай не отрича морала, а точно обратното – представлява негова основа. Между религията и морала не може и не би трябвало да има взаимно отрицание, по същият начин както няма между морала и правото, защото религиозният морал не може да противостои на общочовешкия морал. Тъй като основното при тези системи е идеята за добро и справедливо, то нормите, които произтичат от тях са насочени към предписване на такъв тип човешко поведение, което да е насочен към съблюдаването на тази идея. Това е само един от пунктовете на единство между правните моралните и религиозните норми. Изхождайки от твърдението, че моралните задължения, посредством институционализирането им, стават едновременно юридически задължения, можем да заявим, че влиянието на морала върху правото повишава неговия авторитет и същевременно подсилва регулативния му потенциал.

Правното съзнание първоначално е тясно свързано с религиозното, поради което религиозните норми служат като източник на правните и морални норми. Религията по своята същност се възприема като нравствен кодекс, откъдето е разбираемо прякото отношение на християнската вяра към морала. Именно религиозното чувство, е онова съкровено нещо, което носи мира със себе си. Най-добрите черти на човешката цивилизация – обич, толерантност, разум, стремеж към свобода и справедливост – имат за източник вярата в Бога¹. Следователно, като нравствен съюз, религията на първо място в своя живот има повелите на нравствения закон. Този закон е първото и главно ръководно начало на всеки човек. Моралът, както и правото постоянно се изменят, отра-

звявайки нивото на развитие на обществото, неговата социална структура, националните, битови, религиозни и икономически фактори. Съществуват мнения, според които православието е консервативна и неадаптивна спрямо динамичната промяна в обществените отношения религия². Да, това наистина е така, но може би благодарение на тази си устойчивост, тя запазва своето влияние, като успява дори да заработи във взаимодействие с държавата.

Нравствеността и религията са фундаментите на гражданското общество. Правото, отразява общественото съзнание и нравственост. Следователно, върху съдържанието на правото влияе всичко това, което по един или друг начин формира съзнанието и нравствеността, в това число е и религията. С характерната си императивност, в своето единство моралните, религиозните и правните норми, се явяват социални регулатори на човешкото поведение. Християнската религия предлага модели на поведение, които служат като ръководно начало в реалния живот, приобщава човек към норми и идеали, отнасящи се до най-съществените елементи от материалния свят – семейството, близките, държавата, законът.

Проблемът за взаимоотношеността между право и религия намира все по-широки граници в началото на XXI век. В настояще време процесът на реформиране във всички сфери на обществения живот, налага необходимостта от преосмисляне на човешките ценности и нравствени критерии, които по мнението на редица автори все повече губят стойност и смисъл. Динамиката, с която се променят обществените отношения, поставя човечеството пред нови изпитания за преодоляването на конфликти от ново естество и разрешаване на общозначими социални проблеми. Условията на глобализация и секуларизация налагат различно отношение към явления като право, морал и религия, а от там и към човешките ценности. Основните ценности като достойнство, права и свободи на личността, справедливост, са елементи не само на правото, но и на християнското културно наследство. Държавата се опира на ценностни традиции, пронизали цялата история на християнството, дори и когато тази държавна власт не е формално християнска.

¹ Цончев, Ц. Мястото на религията в свободния дебат на светската държава // Свобода за всеки, № 6: Връзката между свободата на религията и свободата на словото, Декември 2005. <<http://svobodazavseki.com/broj-6/195-myastoto-na-religiyata-06.html>>.

² В този см. вж. нпр. Проданов, В. Морални ценности и догонваща модернизация – В: Траектории на етиката. С., Унив.изд. Св. Климент Охридски, 2007, с. 129.

Въпросът доколко религиозното регулиране, притежаващо свои специфични механизми за реализация, се явява един от начините за социално регулиране, е актуален с оглед спецификата на действие и авторитета както на правото, така и на религията. Той трябва да бъде разглеждан и през призмата на обществените отношения, посредством, които тези явления – право и религия, придобиват облика на две взаимодействащи си системи. В това взаимодействие важно значение има връзката между морала, религиозните и правни норми, а също така и връзката на държавата с правото. Характерът на взаимодействие между правните и религиозни норми в системата на социално регулиране се определя от връзката им с морала и държавата. Значението на духовно-нравственото начало на християнската религия и нейното влияние върху формирането на гражданското общество е основополагащо за осмислянето на този многовековен процес.

Връзката на правото с религията и нравствеността в голяма степен предопределя спецификата на правосъзнание в обществото. Наличието на морални съставки в правните норми се предпоставя от социално-ценностната ориентация в обществото. Подобно становище изразява и Л. Драмалиев. Според него нравствеността доставя предварителните общи и социалнозначими данни в съдържанието на юридическите норми, необходими за тяхното конструиране, а доколко вътре в тъканта на отделните юридически норми е вложен нравствен елемент, е въпрос за конкретно регулираната правна материя³.

Моралните, правните и религиозните норми имат предназначението да формират такова човешко поведение, което се характеризира като най-желано от обществото. Те са насочени към предотвратяване на нежеланото поведение на индивида, като чрез тях обществото изразява своето негативно отношение към постъпката, нарушаваща установените вече правила за поведение. Оттук се наблюдава тенденцията моралните и религиозни забрани да се превръщат в правни и обратното. Въз основа на това твърдение ще използваме думите на Пол Пиаже, който казва: „Това, което противоречи на нравствеността, не може да бъде в съгласие с правото“⁴, а ние ще добавим и обратното твърдение – това, което е противно на морала, не би следвало да се съгласува с правото, защото изхождаме от убеждението, че дори една норма, която не се възприема

от идеите на морала, да бъде закрепена в позитивното право, то би се очаквало под натиска на общественото мнение, тази норма да загуби своята сила.

В действителност, правото никога не се отделя напълно от нравствеността, и в известна степен от религията. Нравствеността изисква добри намерения и дела, които в по-голямата си част се проявяват по отношение на другите⁵, като по този начин отразява и повелите на християнската религия. Неслучайно българският законодател е възприел понятията „добросъвестност“, „добър стопанин/търговец“, „добросъвестен владелец“, „добросъвестно изпълнение“, „добри нрави“, в различни нормативни и поднормативни актове. В думата добросъвестност ясно се разграничават понятията добро и съвест, които освен морални са правни и религиозни категории.

За връзката между правото и религията свидетелства и факта, че много от християнските повели като например: „не кради“, „не убивай“, „не лъжесвидетелствай“ и др., са закрепени в закона и тяхното нарушение се явява престъпление. На второ място за тази взаимовръзка сочи и фактът, че божиято правосъдие остава „неизменен идеал, превъплътен в модерната епоха като идеал за върховна справедливост, към който се стреми непрекъснато съвременното правосъдие“. За разлика от правото, което преимуществено се явява външен регулатор, регламентиращ поведението на субектите в обществото, православната религия е насочена към взаимоотношенията на хората, служейки си с морални категории, закрепени в религиозните норми. Разбираемо е, че за да получат всеобщо признание нравствените и религиозни норми трябва да се облекат в правна форма и да получат юридическа аргументация. Християнството и правото имат различни нагласи към обхвата на това, кое е социално значимо за човешкото поведение, като в много отношения правото е много по-либерално ориентирано от християнството. Въз основа на това можем да твърдим, че религията се явява регулатор на правото.

Очевидно е, че основни религиозни норми са отразени в съдържанието на много от нормативните разпоредби, но и от гледна точка на новите реалности става ясно, че религията като форма на социално регулиране е нужна на правото като способ за неговото ефективно функциониране. Правната оформеност на определени религиозни постулати прави религията фактор за со-

³ Драмалиев, Л. *Философски основи на морала и правото*. С.: Унив.изд. Св. Климент Охридски, 1996, с. 180–181.

⁴ Цит. по Поповилиев, М. *Нравственост, право, държава*. С.: ИК „Юриспрес“, 1993, с. 56

⁵ Коркунов, Н. М. *Лекции по Обща теория на правото*. С.: ИК „Юриспрес“, 1993, с. 65 – 66.

циална стабилност и устойчивостта на обществените отношения, а правото способства за смекчаване на последиците от противоречия, които в широк диапазон представляват религията.

В много случаи правните и религиозните норми са твърде сходни, а понякога дори тъждествени по характера на своите предписания, което осигурява ефективното им въздействие върху социалното регулиране. Възможно е правни норми, които нямат морално съдържание, да бъдат възприети като противоречащи на общочовешки и религиозни постулати, като по този начин могат да бъдат игнорирани от страна на обществото, а все пак върховенството на закона е от най-голямо значение за модерната правова държава. Неговият авторитет се основава на уважението, с което се отнася обществото към отделните правила и норми за поведение. Предвид това е важно законодателят да отчете тази опасност, стараяйки се да съобрази, когато това е възможно, правните норми с основните повели на религията. Това е стара юридическа практика, за която свидетелстват например възприетите в позитивното право религиозни изисквания: „Живей честно, не вреди другиму, отдавай всекому своето“.

С оглед контекста на предложената тема, до тук накратко очертахме връзката между явленията право, морал и религия. Сега нека преминем към основната част на настоящата публикация, отнасяща се до посланията на апостол Павел, които представляват морални повели, с религиозен характер, приели облика на позитивно право. В Библията апостолическите послания проповядват мир и хармония в човешките отношения, уважение на закона и стремеж към правда. С написването на библейския разказ се въвежда нов закон на живота, а в този закон намира място правото, което излиза от състояние на пред-право и става право по естеството си⁶. Поради тази причина тяхното разглеждане е от значение за правната теория, тъй като по този начин се разкриват основните аспекти в развитието на правото.

Апостол Павел е роден е в пристанището Тарс в Киликия, което е известно като център на елинистичната образованост. Заклеймен от ев-

реите като нарушител на Тората и реда, за християните той остава велик апостол и светец. От новозаветните автори апостол Павел е написал най-голям брой книги, в които засяга въпросите на нравственото учение на християнството. В своите послания светецът призовава християните към проява на благочестие, достоен и благодетелен начин на живот, „защото всички ние трябва да се явим пред Христовото съдилище, за да получим всяко си заслуженото, според доброто или злото, което е извършил с тялото си“ (2 Кор. 5:10)⁷. Всеки ще бъде съден и ще получи заслуженото, съобразно с това, което е вършил през време на земния си живот. В това се изразява божествената справедливост. Затова и апостол Павел в Посланието до римляните изрично споменава „Вярата, каквато Бог е отмерил всекому“ (Рим.12:3). Естественият нравствен закон е заложен в човешката природа. В библейските текстове идеите за равенство, справедлив съдебен процес и достойнство на личността оставят трайна диря след себе си, за да продължат своя живот, и днес в действителното законодателство.

В своя труд „История на правораздавателната дейност от Античността до Предмодерната епоха“ Тенчо Колев достига до много интересен извод, с който илюстрира взаимовръзката между религия и право. Проследявайки развитието на процеса на правораздаването, авторът открива началото на традицията на помиряването, характерно и за съвременното гражданско правораздаване, в обръщението на апостол Павел към коринтяните. Мнението на автора е категорично – институтът на помиряване на страните в процеса е възникнал чрез „апостолическото внушение на апостол Павел в древността“⁸.

В посланията на апостол Павел се откриват редица връзки с нормите на съвременното позитивно право. В тях се срещат значителен брой морални повеления, които неслучайно са възприети още от римските юристи и продължават своя живот днес. Този извод е подкрепен и от текста на Улпиан, използван в Институциите, който гласи: D. 1.1.10.1 „Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere“ – Повелите

⁶ В този см. вж. Михайлова, М. Правото в Стария завет. И защо не подобава да е в Новия завет. С.: Феня, 2006.

⁷ Второ послание до Коринтяни, Глава 5, стих 10 – В: Библия, сиреч Книгите на свещеното писание на Вехтия и Новия Завет, С., изд. на Светия синод, 2011 г., с. 1425. Следващите цитирания и позовавания в текста ще бъдат правени единствено върху посочения източник.

⁸ Колев, Т. История на правораздавателната дейност от Античността до Предмодерната епоха. Т. 1. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010, с. 115.

на правото са следните: да се живее достойно, да не се вреди другиму, да се отдава всекому своето.

В обръщението си до римляните, което е сред първите измежду четиридесетте послания на апостола, са разкрити основни въпроси като естествен и откровен закон, отношението към греха и любовта към ближните, осигуряване на мирна среда на живот. Според теолозите, думата „закон“ се използва в контекста на понятията „благодат“, „вяра“, „свобода“, „оправдание“ и на първо място „любов“. Макар, че в Новия завет става дума за закона на вярата, едно е ясно – религиозният модел на управление и поведение работи, а след като е така, защо същият да не бъде приложен и в държавата. Така в ролята на бог влиза например императорът, монархът; божият съд е заменен от гражданският, а божественият закон се превръща в този на управляваната общност. И не на последно място – водеща идея става справедливостта.

Осъзнавайки ползата от държавна организация и добрия обществен ред, в Посланието до римляните апостол Павел внушава на християните, че те са длъжни да се подчиняват на гражданската власт „защото няма власт, която да не е от Бога, и колкото власти има, те са определени от Бога. Затова който се противи на властта, противи се на Божията наредба; а които се противят ще навлекат осъждане на себе си“. (Рим.13:1-3). Аналогична на тази религиозна норма е разпоредбата на чл. 58, ал. 1, изр. 1 от КРБ, където е поставено изискване за спазване на законите в страната. Това е още един момент, в който религията се преплита с правото, за да могат заедно да осигурят мира и стабилността в обществото.

В хода на своето развитие човешкото общество е утвърдило система от морални категории и принципи, сред които основно се откроява достойнството. То намира своето специфично проявление и в правото, и в религията, което е още една пресечна точка между тези явления. В юридически аспект концепцията за човешкото достойнство започва да се развива още в древен Рим. В този период възникват такива явления като индивидуалната и груповата чест. Честта на човек е близка до неговото достойнство, като тя се основава единствено на неговото поведение. В религиозен план повелите за водене на честен и достоен живот се появяват първо в Стария Завет, като намират своето място и в посланията на апостол Павел. Така например в обръщението до

римляни, галатяни и филипяни имплицитно можем да изведем границите на човешкото достойнство (Рим. 13:13-14), (Кор. 14:40), (Фил. 4:8).

В съвременното законодателство човешкото достойнство е възприето като правна ценност. Правата на личността, нейното достойнство и сигурност са освен нравствени ценности и върховни принципи, прогласени от Конституцията, тъй като те са фундаментални за всяко едно общество. В чл. 1 от Всеобщата декларация за правата на човека е записано: „Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права.“, а в чл. 6 от КРБ, законодателят формулира: „Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права“, като това се гарантира от държавата (чл. 4, ал. 2). Като право, присъщо на човешката природа, достойнството се характеризира като неотменимо, което е изрично записано и в чл. 57, ал. 1 от КРБ. В чл. 32, ал. 1, изр. 2 от КРБ е прогласено, че всеки има право на достойнство и се ползва от защитата на държавата в случай на посегателство върху него.

Изискването „да не се вреди другиму“ води началото си именно от християнската религия, като то е закрепено и в съвременното позитивно право, аргумент, за което служи институтът на непозволеното увреждане, регламентиран в чл. 45 от ЗЗД: „Всеки е длъжен да поправи вредите, които виновно е причинил другиму“.

Най-старата цел на правото, която е възприета от религията, е да се отдаде всекому това, което му се полага. Така проповядва и апостол Павел: „И тъй, отдавайте всекому, каквото сте длъжни: комуто данък – данък; комуто берия – берия; комуто страх – страх; комуто чест – чест“ (Рим. 13:7). „Отдавай всекому своето“ е принцип на справедливостта, който намира приложение още в Древна Гърция. Именно справедливостта като основен принцип на правото и водеща нравствена категория е в основата на корелативната връзка между морала, правото и религията. Нещастливо Тенчо Колев пише „правото като система търпи влияния от морални, политически, естетически и религиозни норми дотолкова, доколкото съдържа в себе си (изрично или подразбиращо се) оценки и схващания относно това какво е справедливо.“, а наред с това „справедливостта е тази, която сближава повече от всичко друго правото с религиозните норми“.⁹ Този принцип намира отражение в обръщението на Апостол Павел до римляните. Именно там, говорейки за божията справедливост, Павел пояснява на хрис-

⁹ Колев, Т. Теория на правото. С.: Сиела, 2015, с. 121.

тияните, че Господ „ще въздаде всекиму според делата му: живот вечен на ония, които с постоянство в добри дела търсят слава, чест и безсмъртие; ярост и гняв пък на тия, които упорствуват и не се покоряват на истината, а се покоряват на неправдата. Скръб и утеснение върху душата на всеки човек, който прави зло... слава и чест и мир всекиму, който прави добро“ (Рим. 2:6-10). Да се отдава всекиму своето е принцип и в брачните отношения, утвърден от християнството. В посланието до коринтяните апостол Павел получава: „Мъжът да отдава на жена си дължимата любов; също и жената на мъжа“ (Кор. 7:3).

В правото, съдържанието на понятието справедливост е дадено от Домиций Улпиан в Книга втора на Улпиановите Институции. Според него: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.* – Справедливостта е вечна и непоколебима воля да се отдава всекиму своето. Подобно разбиране е изразено и от апостол Павел в обръщението му към колосяни, където той проповядва: „Господари, отдавайте на слугите си безпристрастно това, което е справедливо...“ (Колос. 4:1). Защото „да се отдава дължимото е религиозна норма, която преминава изцяло и буквално в правото. Облагата трябва е съразмерна с даденото. По този начин религията чрез своето виждане за справедливостта влиза непосредствено в правото. Така позитивното право през справедливостта, намира своето дълбоко основание в религията“¹⁰.

Принципът „отдавай всекиму своето“ намира израз и в чл. 20а, ал. 1 от действащия ЗЗД, където законодателят е записал: „Договорите имат сила на закон за тези, които са ги сключили“. Това означава, че договорите пораждат такава сила между страните, която ги задължава да изпълнят своите престации по начин, по който те самите са договорили. Приравняването на договорите със силата на закона е интересен способ за справедливо уреждане на отношенията между страните по договора. Впрочем, правилото на чл. 20а, ал. 1 се оформя окончателно под влиянието на каноническото право, като придобива формата на латинската сентенция: „договорите трябва да се спазват“ (*pacta sunt servanda*). Генезисът му тръгва от възгледа, че дадената дума трябва да се изпълнява¹¹, а страните са свързани от него по-

между си така, както биха били свързани с един закон, защото както изтъква апостол Павел законът „е свет, и заповедта – света, справедлива и добра (Рим. 7:12).

Идеята за Божествената справедливост среща много противоречиви мнения, като тези, които я защитават, я обясняват с линията на Вехтия завет, където е казано: „Който е за помилване ще го помилвам, който е за съжаление, ще го съжалявам“ (Рим. 9:15). Така Бог предопределя не произволно, а въз основа на поведението, според заслугите на всеки. Които са достойни се спасяват, а които са недостойни – погиват. Тук се откроява връзката с института на помилването, който съществува в съвременното законодателство и който намира основанието си именно в религията. Помилването е изключително правомощие на държавния глава, като проява на висша държавна милост, което не се поставя в зависимост от никакви условия и предпоставки. Нормативната основа на помилването понастоящем откриваме в чл. 98, т. 11 на КРБ и чл. 74 от Наказателния кодекс. В указа за помилване се материализира волеизявление на президента, направено от името на държавата, за безусловен и окончателен отказ да приведе в изпълнение наложеното наказание. Той е особен акт, въз основа който възниква правото на физическото лице да бъде освободено (изцяло или частично) от изтърпяването на наложеното наказание. От морална гледна точка помилването представлява акт на милосърдие и благосклонност, проява на висша форма на справедливост, защото всяко положително или отрицателно решение за помилване трябва да е подкрепено с мотиви, почиващи на идеята за справедливост, както тя е конкретизирана в Конституцията.

„Сърцето на правото и правосъдието е справедливостта“ – казва именитият български юрист проф. Живко Сталев. Религиозното чувство за справедливост има важно значение за генезиса на духовно-културната основа на правотворчеството, защото „библейският текст подсказва, че правото е обвързано с идеята за справедливост“, то „прави опит да подхожда към нещата от гледна точка на справедливостта“¹². Справедливостта е един седемте антични християнски добродетели, следвана от мъдрост, смелост, скромност, вяра, любов и надежда. Отгъждествявана с доб-

¹⁰ Пак там, с. 116.

¹¹ В този см. вж. **Цончев, Кр.** Задължителната сила на договорите в гражданското право. – В: ГСУЮФ, Т. 37, 3. С., 1942.

¹² **Михайлова, М.**, Цит. съч., с. 215.

рото, тя е най-висшата форма на човешко отношение към обкръжаващия го свят, защото „добрият човек от доброто съкровище на сърцето си изнася добро, а лошият човек от лошото съкровище на сърцето си изнася лошо” (Лука 6:45). Справедливостта е в основата на религиозното и правното съзнание, тя е мерило за поведение, за даване и получаване.

Нравственото поведение на човека има пряко отношение към неговото разбиране за справедливостта. При това, посредством справедливостта, която се явява основна правна, морална и религиозна категория, се осъществява проникването на религията в правото, защото без стремежа към справедливост, правото и религията остават само системи от кухи норми, неспособни да регулират ефективно обществените отношения.

Цеко Торбов също дава определение, което предполага, че справедливостта „не е нищо друго освен лично равенство“. В такъв смисъл Аристотел твърди, че „справедливостта е изобщо добродетел“, която има един специален обект и този обект е общото благо на гражданите. Без справедливост, казва Аристотел, не е възможен гражданският и обществен живот. В правната теория справедливостта се разглежда като дистрибутивна и комутативна. Дистрибутивната справедливост има за обект възможно най-доброто разпределение на богатата, правата и задълженията между хората и евентуално пренебрегване на обективното равновесие на престациите. Тя има за предмет това равенство, което държи сметка за способностите и индивидуалните усилия, заради които се предоставят предимства. Тя се основава на принципа „На всекиго според неговите заслуги“. Аристотел различава комутативната справедливост, която се схваща като разменна, с еквивалентност и непредвидимост на взаимните задължения. Комутативната справедливост не се интересува от индивидуалния живот, като установява равенство във всеки юридически акт. В религията двата вида справедливост в много случаи се смесват. В едни текстове ясно се откроява прилагането на дистрибутивната справедливост – напр. (Рим. 13:7), (2 Кор. 5:10), а в други комутативната – (Рим. 15:2).

От направеното изложение става ясно, че нравствеността и религията са фундаментите на гражданското общество. Тъй като религията предшества правото, влиянието, което оказва върху неговото формиране и развитие е съществено, а в голяма степен религиозните норми служат

като източник на правните и морални норми. Посредством възприемането на религиозни постулати в позитивното право се създават условия за стабилност в обществените отношения и осигуряване на мирна среда за живот. Ето защо защитата на религията е от първостепенно значение за държавата. Определяна като социално благо и културно явление, тя има правото да бъде охранявана от държавата.

БИБЛИОГРАФИЯ

Драмалиев, Л. Философски основи на морала и правото. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1996.// **Dramaliev, L.** Filosofski osnovi na morala i pravoto. S.: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, 1996.

Колев, Т. История на правораздавателната дейност от Античността до Предмодерната епоха. Т. 1., С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010.// **Kolev, T.** Istoria na pravorazdavatelната deynost ot Antichnostta do Predmodernata epoha. T. 1., S.: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, 2010.

Колев, Т. Теория на правото. С.: Сиела, 2015.// **Kolev, T.** Teoria na pravoto. S.: Siela, 2015.

Коркунов, Н. М. Лекции по Обща теория на правото. С.: ИК „Юриспес“, 1993.// **Korkunov, N.M.** Leksii po Obshta teoria na pravoto. S.: IK „Yurispres“, 1993.

Михайлова, М. Правото в Стария завет. И защо не подобава да е в Новия завет. С.: Феней, 2006.// **Mihaylova, M.** Pravoto v Staria zavet. I zashto ne podobava da e v Novia zavet, S.: Feneya, 2006.

Поповилиев, М. Нравственост, право, държава. С.: ИК „Юриспес“, 1993.// **Popoviliev, M.** Nравstvenost, pravo, darzhava. S.: IK „Yurispres“, 1993.

Цончев, Ц. Мястото на религията в свободния дебат на светската държава. – Свобода за всеки, № 6: Връзката между свободата на религията и свободата на словото, декември 2005.// **Tsonchev, Ts.** Myastoto na religiyata v svobodnia debat na svetskata darzhava // Svoboda za vseki, № 6: Vrazkata mezhdu svobodata na religiyata i svobodata na slovoto, Dekemvri 2005 <<http://svobodazavseki.com/broj-6/195-myastoto-na-religiyata-06.html>>.

Библия, сиреч Книгите на свещеното писание на Вехтия и Новия Завет. С., Изд. на Светия синод, 2011.// **Biblia**, sirech Knigite na sveshtenoto pisanie na Vehtia i Novia Zavet. S., Izd. na Svetia sinod, 2011.

Проданов, В. Морални ценности и догонваща модернизация – В: Траектории на етиката, С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2007.// **Prodanov, V.** Moralni tsennosti i dogonvashta modernizatsia – Vav: Traektorii na etikata, S.: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, 2007.

Цончев, Кр. Задължителната сила на договорите в гражданското право. – В: ГСУЮФ, т. 37, 3. С., 1942.// **Tsonchev, Kr.** Zadalzhitelната sila na dogovorite v grazhdanskoto pravo. – V: GSUYUF, t. 37, 3. S., 1942.